Sonja Dujmović, *Sporazum Cvetković-Maček i autonomija Bosne i Hercegovine u viđenju ...*
Prilozi, 33, Sarajevo, 2004., str. 253-263.

UDK 329 Radikalna stranka
323.1 (497.6)
Izlaganje sa naučnog skupa

SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK I AUTONOMIJA BOSNE I HERCEGOVINE U VIĐENJU SARAJEVSKIH RADIKALA*

Sonja Dujmović
Institut za istoriju, Sarajevo

Abstract: *This paper is dedicated to the Radical Party's stance regarding the Cvetković-Maček Agreement and its subsequent amendments that occurred due to the subsequent political turmoil. It mentions Dušan Jeftanović, the renowned radical from Sarajevo*

Key words: *Bosnia and Herzegovina, autonomy, radicals, Sarajevo, Cvetković-Maček Agreement*

Abstrakt: *Rad je posvećen stavu Radikalne stranke prema Sporazumu Cvetković-Maček i njegovoj korekciji koja se pojavila tokom nastalih političkih previranja. Navedeno je i reagovanje radikala Vrbaske krajine, ali je naglasak stavljen na stav sarajevskog uglednog radikala Dušana Jeftanovića*

Ključne riječi: *Radikalna stranka, Bosna i Hercegovina, autonomija, Sarajevo, Sporazum Cvetković-Maček*

* Referat podnesen na međunarodnom naučnom skupu pod nazivom *Bosna i Hercegovina prije i poslije ZAVNOBiH*-a, održanom 23. i 24. novembra 2003. u suorganizaciji Instituta za istoriju, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Filozofskog fakulteta, Arhiva BiH i Historijskog muzeja.

Obilježavanje godišnjice ZAVNOBiH-a je prilika da istoričar iznova preispita svoje, kao i stavove postojeće istoriografije o nekim formativnim tačkama u vremenskoj skali koja određuje postojanje Bosne i Hercegovine. Sudbina i prokletstvo poziva istoričara je da sve istorijske momente i procese posmatra iz svog vremena i daje im novi smisao, pokušavajući nemoguće – da objasni sebe, svoju ulogu i da obrazlažući prošlost ovlada svojim vremenom i budućnošću.

Na sličan način su političke grupe i pojedinci koji su učestvovali u usmjeravanju političkih, nacionalnih tokova uoči Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini iskusili izazov odgovornosti za svoju budućnost i svojim djelovanjem pokušavali da ovladaju procesima koji će do nje dovesti.

Osim toga, protiveći se ovim radom trendu razmatranja i razumijevanja opštih i u velikoj mjeri već poznatih istorijskih tokova i vladavini sukoba, smatramo da je neophodno da se usredsredimo na iskustvo lokalnog karaktera koje po svojoj karakteristici istovremeno može ponuditi, pored ostalog, i jednu globanu karakteristiku koja govori o nemogućnosti postojanja beskonfliktnih i neprotivrječnih grupa i interesa unutar nje.

U tom smislu posmatranje korpusa srpskih radikala na prostoru Kraljevine Jugoslavije i traženje njihovog jedinstvenog stava prema Sporazumu Cvetković-Maček 1939. godine pokazuje se iluzornim, jer se odlikuje kompleksnošću, višeznačnošću i promjenjivošću, uvijek potencijalno prouzrokujući živi interes i aktuelne, savremene nesporazume i nerazumijevanja.

Mada sastavni dio Udružene opozicije, i u toj 1939. godini, Radikalna stranka svoj stav o državnom uređenju je zadržala gotovo neizmijenjen još od vremena početka svog organizovanja. Programski protivnici centralizma, oni su i dalje zadržavali zahjeve za unitarističkom koncepcijom, dopunjene zalaganjem za širokim samoupravama. Ipak, svaka vrsta promjene državnog uređenja koja bi išla za federalizacijom države za njih je bila potpuno neprihvatljiva i kosila se sa proklamovanim interesima državne cjeline i jugoslavenske državne ideje. Svaka promjena državne cjeline nalagala je po njihovom mišljenju potrebu za legalnom procedurom u skupštini. Iz tih razloga, dakle zbog svog programskog opredjeljenja, Radikalna stranka nije mogla podržati Sporazum i zvanično se opredjeljivati za onu koncepciju koja joj nije bila bliska, da se dijeli zemlja na onaj način kojim je to ovim dokumentom bilo predviđeno. Tradiciji, iskustvu i programu Radikalne stranke bilo je strano viđenje budućnosti u vidu federalizacije zemlje, autonomije pojedinih oblasti ili bilo koje vrste cijepanja centralizovane i nacionalne (troimene) države.

Po započetoj raspravi oko Sporazuma, a nakon njegovog potpisivanja, postojali su razlozi za radikalnu stranku, naročito njen centar, koji su je opredjeljivali za opreznije izlaganje stavova, a to su među ostalima očekivanja da će ući u kombina-

ciju koja bi ih nakon dugogodišnjeg odsustva sa vlasti ponovno dovela u redove koji odlučuju. Sam sporazum je pored toga došao u nezgodno vrijeme za stranku, jer je njeno desetogodišnje nedjelovanje dovelo do vidljivog slabljenja stranke, prouzrokovanog i neslaganjiima u vrhu, što je dovelo do lančanog rasula u članstvu. Osim toga, formiranje vladinih stranaka tokom šestojanuarskog režima odvodio je uvijek određeni broj radikalskog članstva[1] i dovodio do kolebanja, osipanja i neposluha u preostalom radikalskom stranačkom tijelu. Dodatno su njen položaj otežavala samostalna istupanja pojedinih istaknutih članova stranke, koja nisu bila u skladu sa političkom voljom centra, čiji je autoritet time u velikoj mjeri bio oslabljen, a još više je slabio u očima članstva i zbog oprečnih izjava koje su se pojavljivale u javnosti povodom ovih nesuglasica koje je štampa redovno pratila[2] Radikalna stranka nije više imala ni onu snagu ni autoritet na jugoslovenskoj političkoj sceni koje su joj bile svojstvene za Pašićevog vremena[3] Glavna karakteristika stanja u njenim redovima bilo je uzajamno iscrpljivanje njihovih struja u prepirci prvenstveno oko načina ujedinjenja radikala ("Radikali na okup") i nedostatka jedinstvenog stava o cjelini Sporazuma, ni o njegovim elementima, kao ni o budućnosti državnog uređenja koje je već njime zvanično dobilo uvodna rješenja.

---

[1] Na osnovu rezultata opštiskih izbora u Drinskoj banovini 8. novembra 1936. godine 55,9 % pravoslavnih glasača na lijevoj obali Drine (tj. u bosanskohercegovačkom cijelu Drinske banovine) je svoje povjerenje dalo JRZ, a 44,1 % ostalima. Među tim "ostalim" nema uopšte Radikalne stranke. U tabelarnom prikazu navedeni su glasovi dati sljedećim političkim partijama: JNS, Hođeri, Zbor-u, Ujedinjenoj opoziciji, HSS-u, Zemljoradnicima, Dragoljubu Jovanoviću ... - AJ, Fond Milana Stojadinovića, fascikla 14, Omot – povjerljivi izvještaji banova. (Arhiv Instituta za istoriju, inv. br. 2766). *Rezultati opštinskih izbora u Drinskoj banovini po vjeri na dan 8. novembra 1936.* od 20. novembra 1936. godine. Na osnovu istog izvještaja JRZ je dobio 92,2 % muslimanska glasa, a 8,7 % rimokatolička .

[2] dr Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček.* Beograd: Institut društvenih nauka, Odjeljenje za istorijske nauke, 1965, serija I, Monografije, 5, 236.

[3] O slabosti Radikalne stranke govori *Izvještaj bana Drinske banovine od 20. juna 1938*, na osnovu prethodnih opštinskih izbora. Na osnovu tog izvještaja u bosanskohercegovačkom dijelu Drinske banovine na izborima je radikalima pripao ukupno 5158 glas. Od toga broja Sarajevo grad je dao 1300 glasova, a srez sarajevski 1250. – AJ, Fond Milana Stojadinovića, Primljena pošta od banova 1. I –31. XII 1938., fascikl 24/IV (Arhiv Instituta za istoriju, Sarajevo, inv. br 27775). U *Pregledu cjelokupnog glasanja po strankama i ranijim pripadnostima na dan 11. decembra 1938. godine* radikali Ace Stanojevića su u cijeloj Drinskoj banovini dobili 12.536 glasova, a u Vrbaskoj banovini 5.096 glasa. – AJ, Fond Milana Stojadinovića, Omot – razni podaci o rezultatima izbora u zemlji, fascikla 41, (Arhiv Instituta za istoriju, Sarajevo, inv. br. 27806.)

Kunktatorskom taktikom, koristeći se svojim opozicionim položajem, i zapravo svojim zvaničnim nepostojanjem još od vremena šestojanuarskog režima, izlagali su u početku svoje stavove o Sporazumu vrlo rezervisano. Njihovo cijepanje u više frakcija im i nije otvaralo prostor za drugačiju reakciju, a koja je prvenstveno podrazumijevala stranačko jedinstvo kojega nije bilo.

Glavni odbor je nakon pola godine i neupjeha oko pregovora o ujedinjenju radikala sa Cvetkovićem krajem 1939. godine bio slobodan za temeljitiju kritiku i oštrije tonove, do tada izbjegavane. Zborovi radikala organizovani povodom Sporazuma krajem 1939. godine pokazali su još jednom neslaganja unutar radikalskog vođstva što je uzrokovalo zbunjenost radikalskih pristalica. Brošura koju je izdao jedan radikalski ogranak u martu 1940. godine oštrijim tonovima je komentarisala Sporazum protiveći se pojedinačnim rješenjima, misleći na hrvatsko pitanje, donešenim izvan kompleksa državnopravnog preuređenja države, naglašavajući da "trijalističko uređenje države, u koje nas uvodi sporazum (...) ima neizbežnu posledicu slabljenja države i njeno onesposobljenje za zaštitu interesa celine, rasparčane na tri dela".[4]

Sporazum Cvetković-Maček, sa formiranjem Banovine Hrvatske prouzrokovao je pravu političku buru u drugoj polovini 1939. godine i omogućio otvaranje mnogobrojnih neriješenih i dugo potiskivanih političkih pitanja u Kraljevini Jugoslaviji, stavljajući pred političke i društvene snage mnogobrojne zahtjeve čije je rješavanje bilo urgentno, neizbježno i sudbonosno za budućnost države. Lavina rasprava, koncentrisanih oko podjele ostatka državnog teritorija, u svom je fokusu imala srpsko-hrvatsku diobu na sfere nacionalnog i političkog interesa, dok se pitanje omeđavanja slovenačkih teritorijalnih granica činilo jednostavnim i nespornim.

Ipak, autori koji su se bavili ovom problematikom zaključuju da kako Glavni odbor Radikalne stranke, tako ni pojedinci unutar same stranke nisu težište stavljali na formiranje druge ili treće jedinice, po uzoru kakvog je nudio Sporazum rješavajući tzv. hrvatsko pitanje, jer se podjela izvršila na osnovu nacionalnog kriterija koji je rušio postojeće centralističko uređenje.[5]

Sa organizovanjem Banovine Hrvatske i odlaganjem omeđavanja srpske jedinice zabrinutost cjelokupnog srpskog fronta se povećavala i bitno uticala i na stav radikala da prvobitnu nadu u revidiranje Sporazuma preoblikuju u zaštitu svojih nacionalnih interesa, a što se odnosilo i na Bosnu i Hercegovinu.[6] Mada je i dalje bilo

[4] Mirjana Stefanovski, *Srpska politička emigracija o preuređenju Jugoslavije 1941-1943*, Beograd, 1988, str. 45.

[5] Konsultovati navedena djela.

[6] Tako je Stojan Špadijer, izjašnjavajući se 20. novembra u Rumi protiv izdvajanja Bosne i Hercegovine u posebnu banovinu izjavio da to "Srbi nikad neće dozvoliti". Ovoj izjavi je →

izjava koje su se zadržavale na principima "široke narodne samouprave"[7] i troimenog naroda, one su bile sve rjeđe i nestajale su u mnogim ekskluzivnim srpskim zahtjevima za Bosnom i Hercegovinom. Bosna i Hercegovina se ponovno pojavila kao centralno pitanje između srpskog i hrvatskog nacionalnog programa i kao centralno pitanje državne zajednice.

Za Bosnu i Hercegovinu Sporazum je značio gubitak trinaest srezova koji su od 1929. godine bili u sastavu Vrbaske, Drinske i Primorske banovine i istovremeno je time bila zvanično negirana mogućnost obrazovanja jedne posebne jedinice koje su ove pokrajine činile u svojim istorijskim granicama. Privremeni karakter ovog sporazuma ostavljao je mogućnost daljeg uređenja granica i izazvao time neizvjesnost kod svih naroda Bosne i Hercegovine. Srbi Vrbaske banovine su prvi bili suočeni sa mogućnošću uključivanja ove teritorijalne jedinice u okvir Banovine Hrvatske što je u debatama oko daljeg preuređenja zemlje bilo za određene političke krugove izvjesno.[8] Čini se da je ovo i bio jedan od razloga što su radikali Banja Luke sa svojim frontmenom Kostom Majkićem, mada među prvim radikalima u Bosni i Hercegovini koji su pozdravili Sporazum kao koristan za državu još 29. septembra 1939. godine,[9] uskoro ustali protiv ove mogućnosti, kao i protiv toga da Bosna i Hercegovina postane autonomna jedinica.[10] U srpskim krajevima otpor autonomiji su pružile de-

prethodila izjava slične sadržine Miloša Trifunovića – Mirjana Stefanovski, ib., str. 71.; Mira Radojević, *Udružena opozicija 1935-1939.*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994., 197.

[7] Izjava M. Trifunovića na konferenciji u Sarajevu novembra 1939. godine sadržavala je sljedeće: "Treba ovdje u jednoj skupštini, nekakvoj, recimo, provincijskoj, da sjedi fes do šešira, pa da se debatuje o svemu što se tiče Bosne i Hercegovine. Ali pazite: bez ikakvog uštrba za državnu cjelinu". – citirano prema M. Radojević ib., str. 198.

[8] "Vrbaska banovina ... je bila već geografski uklopljena u Banovinu Hrvatsku. Sve je bilo sračunato na to, da kod definitivnog preuređenja države Hrvatska sebi obezbedi i Vrbasku banovinu..." – izjava Cvetkovićevog ministra Branka Miljuša; prema: M. Stefanovski, ib., str. 59. I druga literatura govori o tome da je jedan od kamena spoticanja u pravljenju sporazuma bila "Turska Hrvatska", tj. Bosanska krajina.

[9] dr Đorđe Mikić, *Političke stranke i izbori u Bosanskoj krajini (1918-1941)*. Banja Luka: Institut za istoriju, 1997., 248.

[10] U novembarskom broju lista *"Razvitak"*, Kulturnog društva "Zmijanje", 1939. godine, u njegovoj stalnoj rubrici *Politički pregled* komentator Al. će zapisati: "Vlada radi; ministri putuju; političari drže govore i zborove; štampa ih donosi: narod sluša i čita; u većini slučajeva ne reagira. Izuzetna je a po tome i vrlo karakteristična ona reakcija koju je izazvao govor ministra g. dr Džafera Kulenovića. Znalo se i ranije da se Bos. Krajina neće nikada i ni pod →

mokrate, "jenesovci", srpska prvoslavna crkva, novoorganizovana Stojadinovićeva Srpska radikalna stranka, a zatim su se predomislili i Čubrilovićevi "zemljoradnici", dok ih je sve u kombinatorici koja je vodila srpskoj teritorijalnoj jedinici prevazilazio ekstremni Srpski kulturni klub.

Karakteristično je i to da se glasovi iz Bosne i Hercegovine kojim su predstavnici naroda izražavali svoje stavove o Sporazumu i teritorijalnom određenju ovih pokrajina nisu uvažavali. "Režim je administrativnim putem i sankcijama nastojao da što je moguće više utiša svaku polemiku oko položaja Bosne i Hercegovine. Vlast zabranjuje rasturanje letaka i brošura koje se odnose na ovaj problem kao na primjer: "Autonomističko stanovište muslimanske organizacije", "Bosanski Srbi i autonomija Bosne", "Projekat novog ustava" itd.[11] Ipak, polemika sa ovom režimskom reakcijom nije prestala, nego se nastavila nesmanjenom žestinom, izaženom prepiskom između samostalnog demokrate Mike Blagojevića i novinara Dobrosava Jevdevića, izjavom predsjednika Jugoslovenske muslimanske organizacije Džafera Kulenovića od 6. novembra 1939. godine, te Trećim otvorenim pismom bosanskohercegovačke studentske omladine, što je izvršilo dodatnu polarizaciju i odredilo definitivne stavove političkih snaga prema autonomiji Bosne i Hercegovine.[12] Strah za budućnost i potpuno nezadovoljstvo uvuklo se među centraliste, gotovo samo Srbe, koji su ovu promjenu u državi teško podnijeli i koja se pojačavala daljim traženjima i idejnim proširivanjima granice Banovine ka istoku, sa hrvatske strane. To je i bio povod da se otvoreno postavi pitanje formiranja i srpskog teritorijalnog zaokruženja, srpske teritorijalne jedinice u okviru države. Tada, kada se narušila ujedinjenjem uspostavljena cjelokupnost države, izdijeljena srpska elita se našla zatečena i po prvi put javno po-

koju cijenu pomiriti sa vaskrsavanjem Bosne. Ali je interesantno da se i istočna Bosna čak i samo Sarajevo diglo protiv "istoriskih" granica. Mnogobrojne rezolucije iz svih krajeva Vrbaske, pa i Drinske banovine živo svjedoče da ima i kod nas općih političkih i nacijonalnih pitanja koja narod ne da rješavati bez svog znanja i odobrenja.

Banovina Hrvatska sređuje svoje prilike postepeno i kako kažu po utvrđenom programu. Kao tamnu stranu treba istaći nedovoljnu aktivnost autonomne vlasti u suzbijanje nereda: trebalo je zaštititi sve građane bez razlike vjere, staleža i političkih pripadnosti od ekscesa ulice; a koliko se saznaje ovo nije učinjeno u dovoljnoj mjeri. Neugodan utisak ostavljaju i bjeli stupci u zagrebačkim novinama. Zar se HSS nije borila za slobodu štampe?"

[11] Dana Begić, Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine u uslovima sporazuma Cvetković-Maček, *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, 1966, god. II, br. 2, str. 179-180. Ova rasprava je nezaobilazna u tretiranju odjeka Sporazuma u Bosni i Hercegovini i stavovima koji su se nakon njega formirali.

[12] Uz JMO, te navedene studentske omladine, za autonomiju BiH se izjasnila i KPJ.

stavila pitanje svog posebnog položaja i to pitanje je postalo osnovno za sve političke srpske snage u Kraljevini.[13] Nacionalni interes im se dotada činio ostvaren, neuzdrman, ili se bar to pitanje kao problem nije do tada ni postavljalo u javnosti. Moglo bi se reći da centri moći srpskog korpusa nisu iz svog položaja ni mogli ovo pitanje postaviti dok im se vlastiti status činio siguran i stabilan, mada je to njihovo shvatanje vlastitog položaja, naknadnom pameću rečeno, bilo vrlo sumnjivog utemeljenja. Jedinstvenost i cjelokupnost države činila se dovoljnom za ostvarenje srpskog nacionalnog interesa i kada je ona ovim sporazumom bila i zvanično narušena i prestala da bude centralistička, briga o budućnosti srpskog naroda je potakla sve njene činioce da daju svoj sud o vlastitoj budućnosti i da traže načina da se organizuju.

Radikalna stranka je vrlo brzo, 28. augusta u Sarajevu u prostorijama Radikalnog kluba održala sjednicu na kojoj je pozdravila sporazum između Srba i Hrvata, "naglasujući potrebu da se ovaj Sporazum od strane starih radikala potpomogne" i da se pošalje delegat u Beograd da ispred sarajevskog odbora stare radikalne stranke zastupa mišljenje o sporazumu kod glavnog odbora u Beogradu."[14] U ovoj situaciji se sarajevski radikali opredjeljuju za struju Ace Stanojevića, ne navodeći svoj stav prema budućnosti Bosne i Hercegovine. Ovo je bilo tri dana prije sjednice Glavnog odbora radikalne stranke u Beogradu, a kojom prilikom se nije ulazilo u ocjenu ovog čina jer se htjelo provjeriti šta će sporazum donijeti u praksi.[15] Stari radikali su 5. januara 1940. u Sarajevu držali svoju konferenciju, pod predsjedništvom Dušana Jeftanovića koji je "pozvao na okup oko Ace Stanojevića, jer svi se sada okupljaju, pa zašto ne bi se i Srbi okupili". Dr Milan Jojkić, ljekar, podigao se sa bolesničke postelje da bi utvrdio da nema sposobnih ljudi da vode narod, te da mu je po-

[13] Pitanje položaja srpskog naroda i njegovog jedinstva je bilo samo sporadično postavljano i to u sklopu pojedinih stranačkih zahtjeva i kratkoročnih ciljeva: "... Nakon oslobođenja, kako gore rekosmo, pojavilo se neko bolesno stanje u našem političkom životu. Ono je najviše štetilo srpskom elementu ovih pokrajina. Vidimo tu samo srpski elemenat rascepan i rastrovan, dok ostale, muslimane i katolike, vidimo zbijene u jednu celinu, koja nosi svoje čisto versko obeležje. Kod takvog političkog stanja razumljivo je da je radikalna stranka morala da izdrži tešku borbu za pobedu svojih načela, za spas i očuvanje našeg krvavog truda, koji je okrunio našu veliku otadžbinu slavom i sjajem. ..." – "Srpska riječ", br. 6, 11. januar 1924.

[14] Na sastanku su bili prisutni Avakum Perišić, predsjednik odbora za Drinsku banovinu stare radikalne stranke, dr Milan Jojkić, te dr Braco Poljokan, advokat, Vita Kajon, direktor Gradske štedionice, proto Dušan Komljenović, Petar Aleksić trgovac, Bogdan Bogdanović trgovac - ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 3569/1939.

[15] Istovremeno, radikali tuzlanskog sreza su uznemireni davanjem dijela Bosne na osnovu ovoga sporazuma,- ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 6288/1939.

trebna veća ili manja diktatura. Prota Simo Begović sa Pala kod Sarajeva će u svom izlaganju dati osvrt na prethodni period. "Stvarane su stranke odozgo što apsolutno nije valjalo. Došle su diktature, kaže da je režim dr Stojadinovića bio najgore vreme za radikale, a pogotovu za Srbe Bosance. To doba bila je nova Golgota za srpski narod kada se Srbima pljuvalo u lice i dr Stojadinović je najveći krivac što su mnogi radikali prešli u JNS. Veli ako stranku povede Aco Stanojević onda ćemo svi poći za njim, a ako je povede dr Korošec kako se govori, onda ne, jer je njemu glava u Rimu, i ako on uđe u stranku onda nema sloge, a neće biti ni stranke, pa moli vodeće ovog skupa, da o tome izvjeste koga treba, tamo "gore", jer je to mišljenje naroda sa bosanskih planina." Iznijeta su i mišljenja da treba likvidirati JNS kako bi svi radikali opet bili skupa u svojoj stranci, te da se sazove kongres.[16] Konferencija radikala sa istim vođstvom je održana i u Zenici, Rogatici[17] te opet u Sarajevu, njegovoj okolini i nanovo u Rogatici februara i marta 1940. godine. Istovremeno se organizuju mjesni odbori radikala, a što je bilo u skladu sa stanovištem Glavnog odbora da treba prvo obnoviti i ojačati stranku, pa tek onda ući u izbore.[18] Svi članovi ovih mjesnih odbora će 1941. uoči samog rata još jednom proslaviti zajedno sa svojim ženama Sv.Tri Jerarha, ne sluteći da će to biti i posljednje slavlje u Kraljevini Jugoslaviji.[19]

S obzirom na to da Glavni odbor Radikalne stranke nije nikada insistirao na formiranju treće jedinice u daljem mogućem teritorijalnom razgraničenju države, važno je istaći stav jednog od vodećih sarajevskih radikalskih vođa. Činjenica je time interesantnija što se radi o Dušanu Jeftanoviću, industrijalcu, aktuelnom predsjedniku Trgovčko-industrijske komore, predsjedniku sarajevskog mjesnog odbora radikala i sinu Gligorija Jeftanovića, jednog od najbogatijih i najuglednijih sarajevskih Srba.[20] O tome da je njegov uticaj bio značajan čini se da ne treba dovoditi u sumnju, kao što to takođe ne radi ni njegov stranački kolega u Rogatici najavljujući ga "kao dobrog Srbina iz čestite Srpske kuće", naglašavajući "da je on karakter kakav treba je-

[16] ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 646/1940.

[17] ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 646/1940., 1053/1940., 1115/1940., 1791/1940.

[18] ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 621/1940., 984/1940., Pov. 3300/1940.

[19] ABiH, KBUDB – Pov. DZ., 863/1941., 866/1941.

[20] Gligorije M. Jeftanović je pored trgovačkog posla imao i prijavljeno hotelsko i industrijsko preduzeće- ciglanu sa godišnjim kapacitetom od 2 i po miliona cigala svih vrsta i sarajevski hotel "Evropa". Posjedovao je i modernu krečanu u Hadžićima sa vlastitim kolosjekom i proizvodnjom od 2 vagona kreča sedmično – J. Lakatoš i A. Despić, *Industrija Bosne i Hercegovine*. Zagreb: Naklada "Jugoslovenskog Lloyda", 1924, 208-209.

dnome vođi Srba u Bosni".[21] Dušan Jeftanović će 25. februara 1940 godine na skupu u Zenici izreći sljedeće: "(...) Nesumnjivo da se Bosna i Hercegovina ne mogu anektovati Srbiji, pošto su u njoj Srbi samo u relativnoj većini, tj. oni su, prema muslimanima i Hrvatima uzetim ukupno u manjini. Ne vidimo daklen po kojem međunarodnom i uopšte kulturnom principu Srbi bi bili ovlašćeni da zauzmu ove pokrajine. Još manje naravno mogli bi one pripasti Hrvatima, kao god to se nebi mogla stvoriti nijedna MUSLIMANSKA bosanskohercegovačka autonomna banovina, tj. banovina u kojoj bi muslimani imali političku prevlast. Ostaje, prema tome, i prihvatajući tezu g. Kulenovića da se muslimani u Bosni i Hercegovini imaju smatrati kao posebna etnička zajednica, daklen ni čisto srpska ni čisto hrvatska nego Srpskohrvatska ili još bolje JUGOSLOVENSKA – (potomci južnih Slovena preobraćenih, za turske vladavine u islamstvo) zajednica jedna ideja g. Kulenovića ne samo duhovita nego i tačna da se od Bosne i Hercegovine obrazuje naročito Bos. Herc. Banovina (opšte jedna autonomna jedinica). Otuda IMA se također odbaciti i ideja jedne etničke diobe Bosne i Hercegovine između Srba, Muslimana i Hrvata. Pre svega bilo bi, možemo reći, nemoguće izvršiti tu i takvu podelu uslijed granične neodređenosti u glavnom etničkih predela u tim krajevima (pokrajinama). Zatim bila bi uopšte jedna šteta razbijanje istorijskih jedinica. Jer, kada govorimo o krupnim individualnostima u našoj Državi zbog čega se ona ne može organizovati na unitarističkoj bazi, mi tu mislimo na INDIVIDUALNOST POKRAJINSKO ISTORIJSKE, koje su vekovima trajanja ostala jedna vrsta organizma i političkih i ekonomskih i jedna vrsta zajednice bez obzira na eventualnu etnografsku raznolikost. Pojedine istorijske pokrajine naše države, bile su, još prije rata, stekle karakter Etničkog Jedinstva koje, za uzajamni život i sudbinu naroda, igra veću ulogu nego etničko jedinstvo. Time se objašnjava na pr. solidarnost Švajcarske Republike, i ako u njoj ima četiri narodnosti, Nemci, Francuzi, Italijani Romani (...) kaže da u ovim sudbonosnim vremenima treba da se dogovorimo da bi se savetovali o tome šta treba da činimo. Mi Srbi uvek se okupljamo za vreme bure."[22] Zatim poziva na okupljanje svih Srba pod okrilje Narodne radikalne stranke, kao što to čine i njegove stranačke kolege od kojih dr Petrović traži da se više računa povede "o Srbima kao ratnicima, koji su stvorili ovu državu" I koji takođe "apeluje prisutne da se vrate matici i da opet budu članovi N.R.S. pominjući i Hrvate i Slovene i Muslimane, jer kompaktni samo da su se Srbi pocepali u razne stranke i frakcije."[23]

[21] ABiH, KBUDB – Pov. DZ, 984/1940.

[22] ABiH, KBUDB – Pov. DZ, 1115/1940. Sva naglašavanja su preuzeta iz dokumenta.

[23] ABiH KBUDB – Pov. DZ, 984/1940.

Ovakav stav ne bi se mogao nazvati karakterističnim i vjerovatno je u vrijeme oštrih nacionalnih polarizacija izazivao dosta nezadovoljstva kod spasitelja srpstva. U proglasu svome malobrojnom članstvu Srpska radikalna stranka M. Stojadinovića u Sarajevu će reći da će se "u Bosni i Hercegovini svom snagom boriti protiv onih koji rečima ili delima ruše moralni autoritet Srbije, i makar i nehotice umanjuju vrednost i veličinu njenih žrtava podnešenih za stvaranje i veličinu Jugoslavije." Tom prilikom će takođe oštro zahtijevati demantij pozdrava objavljenog u *Jugoslavenskom listu* od 12. septembra 1939. godine, upućnog od sarajevskih radikala g. Šuteju u kome se on pozdravlja kao "BORAC ZA SLOBODU SRPSKOG NARODA, KOJU JE SRPSKI NAROD ZAJEDNO SA HRVATSKIM BIO IZGUBIO" Nadalje, "Srpskom narodu je u toj POLITIČKOJ TAMNICI trebala da bude dodeljena ULOGA ŽANDARA I TAMNIČARA, a hrvatskom osuđenika".[24] Sama po sebi izjava D. Jeftanovića bi se mogla činiti jednim izuzetkom u redovima sarajevskih radikala, ali je izuzetno interesantnom čini i ova reakcija koju je izazvala, proglas koji ne nagovještava njegovu apsolutnu usamljenost. Time se problematizuje stav o položaju i autonomiji Bosne i Hercegovine u viđenju sarajevskih radikala što istoriografija, čini se, nije u dovoljnoj mjeri istražila. Problematizuje i stav bosanskih Srba prema pitanju autonomije Bosne i Hercegovine u toj 1939. godini. Zanimljivo područje za istraživače je i zbog toga jer problematizuje i političke stavove radikalne stranke i ostavlja otvorenim pitanje do koje su mjere radikali u svojim političkim kalkulacijama mislili ići. Ovako isturen stav sarajevskog radikalskog uglednika možda nije bio slučajan.

U političkoj praksi i javnom prostoru nejedinstvena i šarolika lepeza stavova unutar samo jednog ogranka nekad moćne stranke ipak je očigledno govorila o jednom rasulu i dugogodišnjoj političkoj "demobilizaciji" srpskog političkog korpusa čije su struje istovremeno, u momentu vlastite ugroženosti, pokazivale i onovremeno razumijevanje društvenih procesa, kao i anahrone, tradicionalne težnje jednog preživjelog sistema. Moguće je da je to još samo jedna potvrda o građanstvu koje odlikuje racionalnost, ali koja se na primjeru bosanskohercegovačkih Srba nije pokazala dovoljnom.

[24] U istom proglasu pod nazivom "Draga braćo radikali!" Srpska radikalna stranka g. M. Stojadinovića u Sarajevu će na sljedeći način govoriti o D. Jeftanoviću:" Mesto da se iskreno prihvate rada i POZOVU SVE NA SARADNJU, oni pletu ogradu od bodljikave žice oko radikalske njive, na kojoj su u Beogradu, poboli tablu sa natpisom: "Zabranjen pristup bez dozvole vlasnika, Miše Trifunovića", a u Sarajevu sličnu tablu sa imenom da je potrebna dozvola g. D. Jeftanovića."

Pokazuje se još jednom neutemeljenost statične slike svijeta i prošlosti i da se on teško hvata u mreže istorijskih rekonstrukcija, dok istoričar u svojoj nemoći ne može razotkriti istinsku sliku samog života. ■

CVETKOVIĆ-MAČEK AGREEMENT AND AUTONOMY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AS PERCEIVED BY RADICALS IN SARAJEVO

Sonja Dujmović

Summary

Text deal with respective, political experience which could imply one global characteristic – the lack of the non-conflict group and interests.

The Sporazum Cvetković-Maček incited Dušan Jeftanović, the leading person of Radical Party in Sarajevo, to expose his statement regarding this important political agreement. D. Jeftanović was one of the most prominent bosnian idustrialist and the son of Gligorije Jeftanović, one of the richest and the most respectable Serb in Sarajevo.

His for this time non-caracteristic statement about the future of Bosnia and Herzegovina apparent impose an audit of political attitudes of Serbs in considerations of autonomy of Bosnia and Herzegovina. ■